

मेलम्ची नगरपालिका

बागमती, प्रदेश

बाल संजाल एवं बालक्लव गठन तथा संचालन सहजिकरण निर्देशिका, २०७८

प्रस्तावना

नेपालको संविधानको मौलिक हकमा उल्लेख भएको बालबालिकाको सहभागिताको अधिकार तथा बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ ले व्यवस्था गरेको बालअधिकार एवं मेलम्ची नगरपालिकाको बाल अधिकार संरक्षण एवं सम्बर्द्धन सम्बन्धि कार्यविधि २०७७ लाई प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन गर्न मेलम्ची नगर कार्यपालिकाले बाल संजाल एवं बाल क्लवको गठन तथा सहजिकरण निर्देशिका २०७८ बनाई जारी गरिएको छ ।

परिच्छेद १:- प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ

१) यस निर्देशिकाको नाम “मेलम्ची नगरपालिकाको बाल क्लव गठन तथा संचालन सहजिकरण निर्देशिका २०७८” रहेको छ ।

२) यो निर्देशिका नगर कार्यपालिकाबाट पारित भई स्थानिय राजपत्रमा प्रकाशित भएको मितिबाट लागु हुनेछ ।

२. परिभाषा

विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकाको प्रयोजनका लागि निम्न परिभाषा कायम गरिएको छ

१. “नगरपालिका” भन्नाले मेलम्ची नगरपालिकालाई जनाउनेछ ।

२. “सेवा प्रदायक कार्यालय” भन्नाले नेपाल सरकार अन्तर्गत मेलम्ची नगरपालिकामा सेवा प्रवाह गरिरहेका स्वास्थ्यचौकि, विद्यालय, प्रहरी चौकि सरकारी तथा गैह सरकारी निकायहरूलाई जनाउनेछ ।

३. “बाल” समुह भन्नाले यस निर्देशिका बमोजिम गठन भई मेलम्ची नगरपालिकामा सुचिकृत भएका १८ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको संगठनलाई जनाउनेछ ।

४. “बाल सञ्जाल” भन्नाले यस निर्देशिका बमोजिम गठन भएका बाल समुहहरूको सञ्जाललाई जनाउनेछ ।

५. “विशिष्टीकृत बाल समुह” भन्नाले विश्वब्यापी प्रचलनमा रहेका नियम तथा नेपाल सरकारका विशिष्टीकृत निकायले विशिष्ट उद्देश्यले निर्माण गरेका समुहहरू जस्तै जुनियर रेडक्रस, स्काउट, रेयुकाइ समुह जस्ता विशेष समुहलाई जनाउँदछ ।

६. “सहजकर्ता” भन्नाले बाल समुहको गठन तथा सञ्चालनका लागि यस निर्देशिका बमोजिम नियुक्त ब्यक्तिलाई जनाउँदछ ।

७. “सहयोगी संस्था” भन्नाले मेलम्ची नगरपालिकाभित्र रहेका बाल समुहलाई सहयोग गर्ने तथा बाल सहभागिताका विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिरहेका अनुमती प्राप्त गैरसरकारी संस्थाहरूलाई जनाउँछ ।

८. “सामाजिक परिचालक” भन्नाले मेलम्ची नगरपालिकामा स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नियुक्त सामाजिक परिचालक लाई जनाउँछ ।

९. “संरक्षक शिक्षक” भन्नाले विद्यालयमा बाल समुहलाई सहयोग तथा सहजिकरण गर्न तोकिएको शिक्षक लाई जनाउँछ ।

३. निर्देशिकाको उद्देश्य:-

यस निर्देशिकाले निम्न उद्देश्य लिएको छ:

१. बालबालिकाको संगठन स्वतन्त्रताको अधिकारलाई ब्यबस्थित र प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।

२. बालसमुहहरूको गठन, सञ्चालन तथा सहभागितालाई अर्थपूर्ण, नैतिक, सुरक्षीत, पारदर्शी तथा समावेशी बनाउने ।

३. बाल मैत्री स्थानीय सुशासनको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा टेवा पुर्याउने ।

४. बालक्लवहरूलाई एकद्वार प्रणाली मार्फत क्रियाशिल गरी बालसहभागीताको सुनिश्चितताको लागि सहयोग गर्ने ।

५. सबै बालक्लव वा समुहहरूको गठन, क्षमता बिकास र परिचालनमा एकरूपता ल्याउने ।

४. निर्देशिकाको कार्यान्वयन

४.१. मेलम्ची नगरपालिकामा बाल समुह गठन तथा सहजीकरणका लागि यस निर्देशिका बमोजिम गर्नु गराउनु सबै को दायित्व हुनेछ ।

४.२. बाल सहभागिता तथा बाल समुह सहजीकरणमा क्रियाशिल राष्ट्रीय गैसस, अन्तर्राष्ट्रीय गैसस तथा विकास साझेदारहरूले यस निर्देशिकाको प्रचार प्रसार गर्नु र यस बमोजिम गर्न गराउनु उनीहरूको जिम्मेवारी हुनेछ ।

४.३. विशिष्टकृत बाल समुहहरूको सन्दर्भमा यो निर्देशिका लागु हुनेछैन ।

परिच्छेद २ :- बाल समुहको गठन प्रकृया

५. बालसमुहकाकिसिम

१. बाल समुह भन्नाले :- सामान्यतया २५ जना वा सो भन्दा बढी बालबालिका भेला भई कुनै निश्चित विषय वा क्षेत्रका बालबालिकाका सरोकारहरूमा कार्य गर्ने तथा उक्त क्षेत्रमा बाल अधिकार सम्बन्धि प्रचार प्रसार र अनुगमन गर्न गठन गरिएको समुहलाई नै बाल समुह मानिनेछ ।

२. सबै बाल समुहहरू मेलम्ची नगरपालिकामा अनिवार्य सुचिकृत र नविकरण हुनपर्नेछ ।

३. एक विद्यालय र एक समुदायमा एक बाल समुह रहनेछ । विभिन्न उमेर र विषयगत बाल समुहहरू सोही बाल समुह अन्तर्गत उप समुहका रूपमा क्रियाशिल हुन सक्नेछ ।

४. बाल समुहको गठन गर्दा तल दिइएका ३ वटा उमेर समुहका (५ देखि ११ बर्ष उमेर समुह, १२ देखि १५ बर्ष उमेर समुह र १६ देखि १८ बर्ष उमेर समुह) आधारमा छुट्टा छुट्टै गठन गर्न सकिने छ ।

५. बाल समुह सामान्यतया ५ प्रकारका हुनेछन् :

५.१ समुदायमा आधारित बाल समुहहरू :-

- कुनै निश्चित भुगोल भित्रका बालबालिकाहरूलाई समेटेर वा निश्चित भौगोलिक क्षेत्रलाई कार्यक्षेत्र बनाएर गठन भएका बाल समुहलाई समुदायमा आधारित बाल समुह भनिनेछ ।

- मेलम्ची नगरपालिकाको सन्दर्भमा कुनै टोल, बस्ती, वडा भित्र बाल समुह गठन गर्न सकिनेछ ।

- यस्ता बाल समुहले सम्बन्धित भुगोल भित्रका सबै उमेर लिंग, जाती, आर्थिक हैसियत तथा शारिरिक अवस्थाका बालबालिकाहरूलाई समेट्ने र उनीहरूको उचित प्रतिनिधित्व तथा सहभागीता हुने सुनिश्चिता गरिनुपर्नेछ ।

- यसरी बन्ने बाल समुहमा उक्त क्षेत्रभित्र बसोबास भएको बालबालिका मात्र सदस्य बन्न सक्नेछन् ।

५.२ विद्यालयमा आधारित बालसमुहहरू :-

- कुनै विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूलाई समेटेर उक्त विद्यालयभित्र बाल अधिकार अनुगमन तथा प्रवर्द्धन गर्न गठन भएका बालसमुहलाई विद्यालयमा आधारित बालसमुह भनिनेछ ।

- विद्यालयमा आधारित बालसमुहहरूले सबै जातजाती, कक्षा, लिंग र शारीरिक हैसियतका बालबालिकाहरूको उचित प्रतिनिधित्व र सहभागिता सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

- यसरी बन्ने बाल समुहमा सदस्य बन्नका लागि सम्बन्धित बालबालिका उक्त विद्यालयमा भर्ना भइ अध्ययनरत हुनुपर्दछ ।

५.३ विषयगत बालसमुहहरू :-

- विषयगत रूपमा निश्चित विषयहरू जस्तै बालिकाहरूको मात्र सवाल, जलबायु परिवर्तन, बाल श्रम, एच. आइ. भि. एड्स जस्ता विषयहरूमा कार्य गर्न समुदायमा विशिष्ट ढंगले विषयगत बाल समुहहरू गठन गर्न सकिनेछ ।

- समुदायमा लुकेर रहेका वा समुदायमा पर्याप्त रूपमा सम्बोधन हुन नसकेका विशिष्ट विषयहरूमा आधारित रहेर गठन भएका बाल समुहलाई विषयगत बाल समुह मानिनेछ ।

- विद्यालयभित्र यस्ता बाल समुह गठन भएमा उक्त समुहलाई विद्यालय स्तरीय बाल समुहकै उपसमुह मानिनेछ ।

५.४ विशिष्टीकृत बाल समुह :-

- अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा नै स्थापित स्वयंसेवा अभियान तथा संगठनहरू, नेपाल सरकारका विशिष्टकृत निकायले विशेष प्रकृतीका आफ्नो संस्थागत बाल समुह गठन गर्न सक्नेछन् । जस्तै जुनीयर रेडक्रस, स्काउट, लियोआदि ।

- यीनीहरूको गठन र ब्यबस्थापन विधि स्वयं यसका महासंघ, संरक्षक निकाय तथा स्थापीत मान्यता र विधानहरूबाट सञ्चालित हुनेछन्।

५.५ नगर बालसञ्जाल :-

- मेलाम्ची नगरपालिका र वडा स्तरमा सुचीकृत भएका बाल समुहहरू एक आपसमा भेला भइ एक आपसका काम र अभियानहरूलाई साथ सहयोग गर्ने तथा एक आपसका सरोकारहरूलाई सामुहिकीकरण गर्न नगर बाल सञ्जाल गठन गरिनेछ ।

- यसरी बाल समुह सञ्जाल गठन गर्दा समुदायमा आधारित, विद्यालयमा आधारीत तथा विषयगत बाल समुहहरू सम्मिलित हुन सक्नेछन्।

६. बालसमुह गठनका लागि सुचना, भेलाको आयोजना तथा अभिमुखिकरण

१. समुदायमा आधारित बाल समुह गठन गर्न चाहने जो कोहिले पनि बाल समुह गठन गर्ने औचित्य र कारणहरू समेत स्पष्ट पारी न्युनतम ७ (सात) दिन अगावै सम्बन्धित समुदायका बालबालिका तथा अविभावकहरूलाई सुचना दिनुपर्नेछ ।

२. यसरी दिइने सुचना सरल नेपाली भाषामा र आवश्यकता अनुसार स्थानीय समुदायको अन्य भाषाहरूमा समेत दिनुपर्नेछ ।

३. सुचना उपलब्ध गराउने विधिमा स्थानीय बिद्यालय भवन, वडा कार्यालय, नागरिक सुचना केन्द्र, सामुदायिक सहकारी तथा बचत समुहका कार्यालयहरू, उपभोक्ता समितिका कार्यालय भवन, प्रहरी चौकी, स्वास्थ्य चौकि, विद्यालय र पहुँचमा आएका बालबालिकाहरूलाई मौखिक रूपमा भेलाका लागि जानकारी दिन सकिनेछ ।

४. बाल समुह गठन गर्ने भेलामा न्युनतम पनि २५ जना बालबालिकाहरूको उपस्थिती हुन जरुरी छ ।

५. बाल समुहको गठन गर्ने भेला बालबालिकाको लागि सहज पहुँच भएको र सुरक्षीत स्थानीय सार्वजनिक स्थल वा भवनहरूमा आयोजना गरिनुपर्दछ ।

६. बाल समुह गठन भेलामा निम्न विषयहरूमा अभिमुखिकरण तथा छलफल गरिनुपर्दछ : बाल अधिकारको अवधारणा, बाल सहभागिताको अधिकार, बाल सहभागितामा नेपालका नीतिगत ब्यबस्थाहरू, स्थानीय तहमा बाल समुह गठन गर्नुको कारण र योजना, बाल समुहको मुख्य उद्देश्य र कार्यक्रमहरू ।

७. अभिमुखिकरण तथा जानकारीहरू सरल र बालबालिकाले बुझ्ने भाषामा गरिनु पर्दछ । यदी बहुसंख्यक सहभागी नेपाली भाषा बुझ्ने खालका छैननभने स्थानीय भाषामा अभिमुखीकरण र छलफल चलाइनुपर्नेछ ।

८. भेलामा सहभागी सबै बयस्क तथा बालबालिकाहरूको छुट्टाछुट्टै उमेर, जातजाती र लिंग समेत जनाउने गरी उपस्थिती गराउनुपर्नेछ ।

९. विद्यालयमा आधारित बाल समुह गठन गर्दा भने विद्यालय भित्र सबै कक्षामा सुचना प्रदान गरिनुपर्दछ । भेलाको आयोजना विद्यालय परिसरभित्रै प्रधानाध्यापक, तोकिएको शिक्षक वा ब्यबस्थापन समितिका अध्यक्षको उपस्थितीमा गरिनुपर्नेछ ।

१०. विषयगत बाल समुह गठन गर्दा स्थानीय समुदायमा वा विद्यालय जहाँ गठन गर्ने हो त्यसै अनुरूप सुचना गर्ने र भेलाको आयोजना गरिनुपर्नेछ ।

७. नेतृत्व चयन

१. बाल समुह गठन गर्न नियम ६ बमोजिमको भेलामा सहभागी बालबालिकाहरूको सहमती भएमा बाल समुहको नेतृत्व चयन गरिनुपर्नेछ ।

२. बाल समुहको नेतृत्व तल उल्लेखित मध्ये कुनै एक विधिबाट चयन गर्न सकिनेछ । कुन विधिबाट चयन गर्ने भन्ने निर्णय स्वयं उपस्थित बालबालिकाहरूमाझ छलफल गरी तय गरिनुपर्नेछ ।

✓ बहुपदीय नेतृत्व : बाल समुहमा अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव, सह सचिव, कोषाध्यक्ष तथा विषयगत संयोजकहरू तय भएको नेतृत्व ।

✓ चक्रिय नेतृत्व : बाल समुहमा निश्चित संख्यामा कार्यसमिति सदस्य बन्ने । कार्यसमितिबाट एक अध्यक्ष र सचिव तोक्ने । अर्को बैठकमा अहिलेको सचिव अध्यक्ष हुने र कार्यसमितिको कुनै सदस्य सचिव बन्ने । यही प्रकृया आगामी बैठकहरूमा दोहोरिंदै जाने ।

३. बाल समुहको कार्यसमिति संख्या ९ देखि २१ सदस्यीय सम्म बनाउन सकिनेछ।

४. बालसमुहले आवश्यकता अनुसार उपसमितिहरू गठन गरी कार्यक्रमहरू गर्न सक्छन् । उपसमितिलाई ३ देखि १५ जना सम्म सदस्य बन्न सक्नेछन् ।

५. बाल समुहको नेतृत्वमा उपलब्ध भएसम्म ५० प्रतिशत बालिका, ३० प्रतिशत दलित, ५ प्रतिशत अपांगता भएका सदस्यहरूका लागि सिट संख्या आरक्षित गराइनुपर्नेछ ।

६. एकै बालक वा बालिका दुइ वा सो भन्दा बढी बाल समुहको नेतृत्वमा बस्न पाइनेछैन । तर बाल समुहका नेतृत्वमा रहेको सदस्य बाल सञ्जालको नेतृत्वमा भने बस्न पाउनेछ ।

७. समुदायमा आधारित बाल समुहको नेतृत्व न्यूनतम प्रत्येक २ वर्षमा परिवर्तन हुन पर्दछ भने विद्यालयमा आधारित बाल समुहको नेतृत्व परिवर्तन हरेक वर्ष हुनुपर्दछ ।

८. एकै ब्यक्ति बाल समुहको एउटै पदमा एक कार्यकाल भन्दा बढि समय बस्न हुँदैन ।

९. बाल समुहका सदस्यहरू बिचमा नेतृत्व चयनका सन्दर्भमा विवादहरू आएमा निम्न अभ्यासहरू गर्नुपर्नेछः

✓ नेतृत्व गर्न चाहने सदस्यले आफुले बाल समुहलाई कसरी सकृय र बलियो बनाउने भन्ने विषयमा अर्को सदस्यप्रति नकारात्मक धारणा ब्यक्त नगरी छोटो प्रस्तुती गर्न लगाउने ।

✓ नेतृत्व गर्न चाहने सदस्यहरू बिच मात्र छलफल गराइ सहमती गराउने ।

✓ नेतृत्वलाई चक्रीय नेतृत्व प्रणालीमा परिवर्तन गर्ने ।

✓ नेतृत्व गर्न चाहनेहरू बिच विभिन्न समिति बनाई उक्त समितिको जिम्मेवारी प्रदान गर्ने ।

✓ माथी उल्लेखित तरिकाबाट विवाद समाधान नभएमा नेतृत्वका लागि सदस्यहरूमा मतदान गराउने । यसरी मतदान गराउँदा प्रचार प्रसार गर्न नपाउने ब्यबस्था गर्ने ।

८. सञ्जालहरूको गठन

१. बाल समुहहरू बिच आपसी समन्वय, सहकार्य बढाउने तथा सवालहरूको सामुहिकीकरण गर्ने र एक आपसबाट सिकाइका अवसर सृजना गर्न बाल समुह सञ्जालको गठन गरिनेछ ।

२. बाल समुह सञ्जाल वडा, नगर स्तरमा गठन गरिनेछ ।

३. बाल समुह सञ्जाल गठन गर्नका लागि (वडा वा नगर) तहमा बाल समुहहरूको प्रतिनिधि भेलाको आयोजना गरिनेछ ।

४. यसरी भेला आयोजना गर्दा सञ्जालले समेट्ने क्षेत्रका (समुदाय, विद्यालय तथा विषयगत) बाल समुहहरूलाई भेलाको मिति भन्दा १० दिन अगावै सुचना प्रदान गरिनुपर्दछ । सुचनामा निम्न जानकारीहरू आवश्यक हुन्छः भेलाको मिति, समय र स्थान, भेलामा छलफल हुने विषयहरू, भेलामा आमन्त्रण गरिएको प्रत्येक बाल समुहको प्रतिनिधि संख्या (जातजाती, लिंग समेत तय गरिएको भए) सो समेत स्पष्ट गरी, भेलामा सहभागीका लागि उपलब्ध हुने सुविधा, भेलामा सहभागीका लागि उपलब्ध नहुने सुविधा, अन्य ।

५. बाल समुहका प्रतिनिधिहरूले भेलामा सहभागी हुन निम्न कुराहरू अनिवार्य हुनेछः

✓ आफ्नो बाल समुहमा छलफल गरी निर्णय गरेको हुनुपर्दछ,

✓ विद्यालयबाट भेलामा सहभागी हुन तथा सञ्जालको नेतृत्वमा प्रतिस्पर्धा गर्न सहमती दिइएको हुनुपर्दछ,

✓ समुदायमा आधारित बाल समुहको हकमा भेलामा सहभागी हुन तथा नेतृत्वमा प्रतिस्पर्धा गर्न अविभावकको सहमती हुनुपर्नेछ ।

६. वडा तथा नगरस्तरिय बालभेलाका लागि सहभागीको छनौट

क) वडा भेला:

✓ वडा अन्तर्गत प्रत्येक समुदाय तथा टोल स्तरमा गठन भएका बालक्लवका सदस्यहरूको भेलाले आफु मध्येबाट छनौट गरि पठाएका ३ जना (बालक १, बालिका १ र अपाँगता, दलित तथा लोपन्मुख समुदायबाट १ जना)

✓ वडा अन्तर्गत पर्ने बिद्यालयमा गठित बालसमुहको भेलाले छनौट गरि पठाएका २ जना (बालक १ र बालिका १)

ख) नगर स्तरीय बालभेला :

१. मेलम्ची नगरपालिका अन्तर्गतका वडास्तरीय बालसंजालले आफु मध्येबाट छनौट गरि पठाएका ३ देखि ५ जना (बालक १, बालिका १ र बालिका, अपाँगता, दलित तथा लोपन्मुख समुदायबाट ३ जना) सम्मको बालप्रतिनिधिहरू ।

२. सञ्जालको नेतृत्व चयन भेलाको सहमतीको आधारमा नियम ८ मा ब्यबस्था भए बमोजिमको गरिनुपर्दछ ।

३. सञ्जालको नेतृत्वको पुनर्गठन प्रत्येक १ बर्षमा गर्नुपर्दछ ।

९. नेतृत्व चयनमा प्रतिस्पर्धा र सहकार्यको ब्यबस्थापन

१. बाल समुह तथा सञ्जालको नेतृत्व चयनका सन्दर्भमा बालबालिकाहरू माझ अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा हुनबाट रोक्नका लागि सकेसम्म चुनाव हुने अवस्था आउन दिनुहुँदैन ।

२. सम क्षमताका प्रतिस्पर्धिहरूलाई सहमती गराई एक आपसलाई स्विकार्न सक्ने बनाउन पहिलो प्रयत्न गर्नुपर्नेछ ।

३. प्रतिस्पर्धी बालबालिकाहरूलाई चक्रिय नेतृत्व, संयोजन समुह वा उपसमितिहरूको गठनबाट पनि विभिन्न जिम्मेवारीहरू प्रदान गरी उनीहरूको भुमिका र सक्रियतालाई सहयोग गर्न सकिनेछ ।

४. बालबालिकाहरू माझ हुने प्रतिस्पर्धामा वयस्कहरूको प्रभाव र स्वार्थ तथा चाहना र प्रभावबाट मुक्त राखिनुपर्नेछ ।

१०. आवद्धता तथा सुचिकरण

१. समुदायमा तथा विद्यालयमा गठन भएका बाल समुहहरू गठन भएको १ महिनाभित्र नगरपालिका र वडा कार्यालय मा सुचिकृत हुनुपर्दछ ।

२. विद्यालयमा गठन भएका बाल समुहको आवद्धता स्वयं विद्यालयसँग र समुदायमा गठन भएका बाल समुहको आवद्धता वडा कार्यालयवा नगरपालिकाको कार्यालयसँग रहन्छ ।

३. बाल समुह सुचिकरण हुँदा नाम, उद्देश्य, कार्यसमितिको नाम, सहजकर्ताको नाम र सम्पर्क, आवद्ध निकाय खुलाइएको हुनुपर्दछ ।

४. सुचिकृत बाल समुहहरू हरेक बर्ष अद्यावधिक हुनुपर्दछ । यसरी अद्यावधिक हुँदा अद्यावधिकको निवेदन, बाल समुहको बार्षिक भेलाको उपस्थिती र विद्यमान कार्यसमितिको नामावली, सहजकर्ताको नाम र सम्पर्क र बाल समुहले अधिल्लो बर्ष सम्पन्न गरेका कार्यक्रमहरूको सुची संलग्न गर्नुपर्दछ ।

५. विद्यालयमा आधारित बाल समुहले नविकरण गर्दा सम्बन्धित विद्यालयको सिफारिस पत्र पनि आवश्यक पर्दछ

६. बाल समुहको नाम भेलाका सहभागी बालबालिकाहरूले आपसी सहमतीमा जुराउनेछन् । बाल समुहको नाम त्यसै क्षेत्रको अर्को बाल समुहको नामसँग मिलेमा अर्को नाम राख्नुपर्नेछ ।

७. बाल समुहको नामसँग कुनै पनि निजि वा गैससहरूले आफ्नो नाम जोड्न हुँदैन ।

८. नगरपालिकामा बाल समुह सुचिकरण हुनुको अर्थ मेलम्ची नगरपालिकाबाट आर्थिक वा अन्य श्रोत उपलब्ध हुने सुनिश्चितता मानिने छैन ।

९. बाल समुहको सुचिकरण तथा नविकरणका लागि सहजकर्ता निकाय, ब्यक्तिले अनिवार्य उपस्थित भई प्रमाणीत र सहमती गर्नुपर्नेछ ।

१०. सुचिकृत तथा नविकरण भएका बालक्लवको विवरण मेलम्ची नगरपालिकाले बालबालिकाको स्थिति प्रकाशन संगै समावेश गरी प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद ३: सहजकर्ता सम्बन्धि ब्यबस्था

११. सहजकर्तासंस्था, निकाय र ब्यक्तिहरु:

१. बाल समुहको गठन तथा सञ्चालन वयस्क सहजकर्ता वा सहजकर्ता संस्थाको अनुपस्थितीमा मान्य हुनेछैन।
२. प्रत्येक बाल समुहको १ (एक) जना वयस्क सहजकर्ता वा सहजकर्ता संस्था हुन जरूरी हुन्छ।
३. सहजकर्ताले बाल समुहको बैठक, योजना निर्माण, कार्यान्वयन तथा विषयगत छलफललाई सहजीकरण गर्ने, उनीहरुलाई सही र उपयुक्त उपायहरु सुझाउने तथा श्रोत सम्म उनीहरुको पहुँच बनाउन सहयोग गर्नुपर्नेछ।
४. बाल समुहका गतिविधि र त्यसबाट उत्पन्न परिणामप्रति सहजकर्ता ब्यक्ति, संस्था वा निकायको पनि नैतिक जिम्मेवारी रहनेछ।
५. सहजकर्ताको छनौट प्रकृत्यामा बाल समुहको सहमती र स्विकार्यता अनिवार्य रहनेछ।

१२. वयस्कसहजकर्ताकोचयन

१. प्रत्येक बाल समुहको वयस्क सहजकर्ता अनिवार्य हुनुपर्नेछ।
२. वयस्क सहजकर्ता बाल समुह गठन गर्न सहयोग गर्ने संस्था वा मेलम्ची नगरपालिकाले नियुक्त गर्नेछ।
३. वयस्क सहजकर्ताले सहजीकरण गरेबापत बाल समुहसँग कुनै पारिश्रमिक लिन हुँदैन। तर सहयोगी संस्था वा मेलम्ची नगरपालिकाले निश्चित पारिश्रमिक वा प्रोत्साहन भत्ता उपलब्ध गराउन सक्नेछ।
४. वयस्क सहजकर्ता न्यूनतम १२ कक्षा उत्तीर्ण तथा १९ देखि ४० बर्ष उमेर समुहको ब्यक्ति हुनेछ।
५. विद्यालयमा आधारित बाल समुहको सहजकर्ता शिक्षकहरुमध्येबाट, समुदायमा आधारित बाल समुहको सहजकर्ता मेलम्ची नगरपालिकाको नगर बाल संरक्षण समिति तोकन सकिनेछ।
६. सहयोगी संस्था वा विद्यालयले नियुक्त गरेको अवस्थामा बाहेक वयस्क सहजकर्ता स्थानीय ब्यक्ति हुनुपर्नेछ।

१३. बालसमुहको सहजकर्ता हुनका लागि निम्न योग्यता भएको ब्यक्ति हुनुपर्दछ :

- ✓ बाल समुहका पुर्व सदस्य भएकालाई प्राथमिकता दिइनुपर्नेछ।
- ✓ बाल अधिकारबारे जानकार, सचेत, संवेदनशिल तथा तालिम प्राप्त।
- ✓ बाल मैत्री ब्यबहारबारे सचेत र अभ्यस्त।
- ✓ बालबालिकाप्रति सकारात्मक धारणा राख्ने।
- ✓ बालबालिका विरुद्ध कुनै पनि हिंसा नगर्न प्रतिबद्ध।
- ✓ मदिरा, सुती, चुरोट, लागु औषधको अम्मल नभएको ब्यक्ति।

१४. वयस्कसहजकर्ताकोभूमिकारसिमितता

१. स्थानीय वयस्क सहजकर्ता बाल अधिकारप्रति प्रतिबद्ध, स्वयंसेवी भावनाको र माथी १३ मा उल्लेख गरिएको योग्यता भएको ब्यक्ति हुनुपर्दछ।
२. वयस्क सहजकर्ताले बाल समुहमा निम्न भुमिकाहरु निर्वाह गर्नुपर्दछ :
  - ✓ बाल समुहको बैठक, कार्यक्रम योजना निर्माण तथा कार्यान्वयनमा सहजीकरण।
  - ✓ बाल समुहलाई स्थानीय सरोकारवाला निकायहरूसँग सम्पर्क, सम्बन्ध विस्तार गर्न सहजीकरण गर्ने।
  - ✓ बाल समुहले गर्ने कार्यक्रमहरुका लागि स्थानीय श्रोतहरु जुटाउन सहयोग गर्ने।
  - ✓ बाल समुहका सामाग्रीहरुको उपयुक्त प्रयोग भए नभएको अनुगमन गर्ने र सम्पत्तीको संरक्षण गर्ने।
  - ✓ बाल समुहका सदस्यहरुमाझ आएका विवादहरुको समाधान गर्न सहयोग गर्ने।
  - ✓ बाल समुह र स्थानीय समुदायबिच तनाव उत्पन्न भएमा त्यसको समाधानका लागि सहजीकरण गर्ने।
  - ✓ बाल समुहलाई बाल अधिकार लगायतका स्थानीय विकासका सवाल सम्बन्धि सुचना सामाग्रीहरु उपलब्ध गराउन पहल गर्ने।
  - ✓ आवश्यकता अनुसार बाल अधिकार, बाल सहभागिता, बाल समुह सहजीकरणका प्रशिक्षण, गोष्ठी तथा तालिमहरुमा सहभागी हुने।

✓ बाल समुहका सदस्य आफ्नो समुदाय बाहिर अन्य कुनै कार्यक्रममा सहभागी हुनपरेमा वयस्क संरक्षकको भूमिका निभाउने

३. वयस्क सहजकर्ताले बाल समुहको सहजीकरण गर्दा निम्न कार्यहरू गर्न हुँदैन:-

- ✓ बालसमुहको बैठक तथा छलफल आफैले सन्चालन गर्ने।
- ✓ बाल समुहको योजना बनाउने, निर्णय गर्न र सदस्यहरूलाई निर्णयमा सहमत गराउन प्रयास पार्ने।
- ✓ बाल समुहलाई कुनै निश्चित निर्णय गर्न लगाउने वा निश्चित विषयमा आफ्नो धारणा लाट्ने।
- ✓ बाल समुहको तर्फबाट निर्णायक तह तथा संयन्त्रहरूमा प्रतिनिधित्व गर्ने।
- ✓ बाल समुहका सदस्यहरूलाई हप्काउने, हिंसा, दुव्यहार गर्ने वा धम्क दिने।
- ✓ बाल समुहका सदस्यहरूमा झजात, धर्म, लिंग, उमेर, शारीरिक तथा आर्थिक हैसियत लगायत कुनै पनि आधारमा भेदभाव गर्ने।
- ✓ बाल समुहका सम्पत्ती, बचत रकमहरू जथाभावी प्रयोग गर्ने वा ब्यक्तिगत हितमा उपयोग गर्ने।
- ✓ बाल समुहका सदस्यहरूलाई एक अर्काविरुद्ध भड्काउने, कुनै निश्चित ब्यक्ति, जाती, समुह, सम्प्रदाय, दल तथा सँगठनको पक्ष वा विपक्षमा उभिन तथा गतिविधि गर्न लगाउने।
- ✓ बाल समुहका सदस्यहरूलाई हिंसात्मक गतिविधि, सार्वजनिक धन जनमा क्षती पुग्ने गतिविधि तथा अलोकतान्त्रिक र घृणा फैलाउने कार्य गर्न प्रोत्साहित गर्ने।
- ✓ बाल समुहका सदस्यहरूको उचित सुरक्षाको सुनिश्चितता नगरी समुदायबाट बाहिर पठाउने वा कार्यक्रमहरूमा संलग्न गराउने।

४. सहजकर्ताले नियम १४ (३) मा उल्लेख भए अनुसारको व्यवहार तथा गतिविधि गरेको भन्ने शंका लाग्ने जो कोहीले पनि आवश्यक प्रमाण सहित सम्बन्धित सहयोगी संस्था, विद्यालय वा मेलम्ची नगरपालिकामा उजुरी दिन सक्नेछ।

५. सहजकर्ताविरुद्ध परेको उजुरी र गुनासोको छानविन गरी दोषी पाइएमा सम्बन्धित सहजकर्तालाई नसिहत दिने, सहजकर्ताबाट हटाउने वा आगामि निश्चित अवधीसम्मका लागि सहजकर्ता बन्न नसक्ने गरी पदबाट हटाउने निर्णय नियुक्त गर्ने संस्थाले गर्न सक्नेछ।

६. उजुरीका छानविन तथा निर्णयक्रममा सम्बन्धित सहजकर्तालाई आफ्नो भनाइ र स्पष्टीकरण राख्ने अवसरबाट बंचित गरिनेछैन।

परिच्छेद ४ :- बाल समुहको बैठक तथा कार्यक्रम सम्बन्धि ब्यबस्था

१५. नियमित बैठक तथा छलफलका विषयहरू

१. बाल समुहको बैठकको आयोजना विद्यालय बन्द भएको समयमा र दिनको समयमा सबै सहभागीहरूका लागि पहुँचका दृष्टिकोणले उपयुक्त स्थानमा मात्र आयोजना गरिनुपर्नेछ।
२. बाल समुहको बैठकमा वयस्क सहजकर्ताको उपस्थिती अनिवार्य हुनुपर्नेछ।
३. बाल समुहको बैठक अधिकतम २ घण्टाभन्दा बढी समय बस्नुहुँदैन।
४. बाल समुहको बैठकको बैठक पुस्तिका (माइन्ट) उतार गरी राख्नुपर्नेछ।
५. बाल समुहको बैठकमा सामान्यतया निम्न प्रस्तावहरूमा छलफल हुन सक्नेछ :

- ✓ अधिल्लो बैठकपछी भएका कार्यक्रम तथा प्रगतीहरूको समिक्षा
- ✓ बाल समुहका बारेमा सदस्य तथा अन्य बालबालिका र ब्यक्तिहरूको धारणा
- ✓ स्थानीय बाल अधिकारको सवाल र गर्नुपर्ने गतिविधि
- ✓ आगामीकार्यक्रमकोतय, जिम्मेवारी विभाजन र श्रोत संकलन

१६. कार्यक्रम योजना निर्माण

१. बाल समुहको बैठक तथा बार्षिक भेलाले कार्यक्रम योजना निर्माण गर्नुपर्दछ । यसरी योजना निर्माण गर्दा मासिक एउटा भन्दा धेरै गतिविधिहरू राख्नुहुँदैन ।

२. बाल समुहको कार्यक्रम योजना निर्माण गर्दा स्थानीय पर्व, मौसम, खेतीपातीको क्यालेन्डर, विद्यालयको शैक्षिक क्यालेन्डरसँग नबाझ्ने गरी बनाइनुपर्नेछ ।

३. बाल समुहको कार्यक्रम मुलत निम्न विषयमा केन्द्रीत हुनुपर्दछ:

३.१: बाल अधिकारको प्रचार प्रसार : बालबालिकाले मेलम्ची नगरपालीकामा गीत, कविता, खेल, कथा, वक्तृत्वकला, चित्रकला, भित्ते पत्रिका, सडक नाटक, रेडीयो कार्यक्रम, पत्रपत्रिकामा लेख लेखेर आदिको माध्यमबाट बाल अधिकारका बारेमा प्रचार प्रसार गर्न सक्दछन्।

३.२ :बाल अधिकार अनुगमन : बाल समुहहरूले आफ्नो क्षेत्रका विभिन्न स्थानमा गुनासो पेटिका राखेर, साथीहरूको समुह छलफल गरेर, आफ्नो विद्यालय तथा समुदायको अनुगमन भ्रमण गरेर बाल अधिकारको अवस्था के कस्तो छ भनी अनुगमन गर्न सक्छन् । यसरी बाल समुहले पत्ता लगाएका कुराहरू विद्यालय ब्यबस्थापन समिति, नगरपालिकाको कार्यालय, नगर शिक्षा समिति, नगर बाल संरक्षण समिति वा सहयोगी संस्था समक्ष आवश्यक कारवाहीका लागि प्रस्तुत गर्न सक्छन्।

३.३: सेवाका लागि सम्प्रेषण र सुझाव : बाल समुहहरूले आफ्नो समुदाय तथा विद्यालयमा हिंसा, शोषण, दुर्व्यवहार तथा शिक्षा स्वास्थ्यबाट बंचित भएका बालबालिका फेला परेमा वा त्यस्ता गुनासोहरू आएमा सेवा प्रदायक संस्थाहरूसँग सम्पर्क गरी सम्बन्धित बालबालिकालाई सेवाको लागि सिफारिस गर्न सक्दछन् । उनीहरूले ती साथीहरूलाई सेवा प्रदायकहरूको सम्पर्क ठेगाना दिएर पनि सघाउन सक्छन्।

३.४: शैक्षिक तथा ब्यक्तित्व विकासका कार्यक्रमहरू : बाल समुहहरूले सदस्यहरूका लागि ब्यक्तित्व विकास तथा शैक्षिक विकासका विभिन्न रचनात्मक गतिविधिहरू, खेलकुदका गतिविधिहरू, छोटो समयका विभिन्न सिप कलाका प्रशिक्षणहरू पनि चलाउन सक्छन्।

३.५: सामुदायिक स्वयंसेवा : बाल समुहका १४ वर्ष भन्दा माथी उमेरका बालबालिकाहरूले सुरक्षीत ढंगले वयस्कहरूको साथमा सामुदायिक स्वयंसेवा पनि गर्न सक्छन् । यस्तो सामुदायिक स्वयंसेवा दैनिक ६ घण्टाभन्दा बढी हुनुहुँदैन र लगातार ३ घण्टाभन्दा बढी हुन हुँदैन । सामुदायिक स्वयंसेवाका कार्यहरूमा बालबालिकाको नैतिक र भौतिक सुरक्षाको सुनिश्चितता हुनुपर्दछ । प्रचलित कानुनबमोजिम निष्कृष्ट वा जोखिमयुक्त बालश्रम तथा बालश्रम ठहरीने गतिविधीमा बालबालिकाले स्वयंसेवा गर्न सक्नेछैनन्।

३.६ निर्णय प्रकृत्यालाई प्रभावित पार्ने : बाल समुहहरूले सामुहिक रूपमा वा प्रतिनिधि मार्फत बाल अधिकारका सरोकारहरूलाई स्थानीय योजना तथा नीतिहरूमा सम्बोधन गराउनका लागि बाल भेला, अन्तरक्रिया, बाल सुनुवाइ, प्रतिनिधी मण्डल भेटघाट जस्ता कार्यक्रमहरू आयोजना गर्न सक्छन्।

१७. बाल समुहले सञ्चालन गर्ने कार्यक्रमहरूको सिमितता: तल उल्लेखित ढंगले बाल समुहले कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न हुँदैन:

१. कुनै राजनितिक दल वा उसको भातृ सँगठनको प्रत्यक्ष पक्षपोषण गर्ने ।

२. समुदायको सार्वजनिक वा निजि सम्पत्ती तथा कसैको जीउ ज्यानमाथी क्षती पुग्ने ।

३. समुदायका निश्चित समुह, जाती वा पेशाकर्मीप्रति गलत भावना र दृष्टिकोण सम्प्रेषण गर्ने।

४. हिंसा र दुर्व्यवहार पिडित तथा प्रभावित बालबालिकाको गोपनियता भंग हुने र पहिचान खुल्ने गतिविधीहरू ।

५. सांस्कृतिक कारण बाहेक रातको समयमा र आफ्नो विद्यालय वा समुदायभन्दा बाहिर गएर गरिने गतिविधि तथा कार्यक्रमहरू । तर प्रतिस्पर्धा वा आयोजकहरूले उचित सुरक्षा प्रबन्ध गरेको अवस्थामा भने समुदाय वा विद्यालय भन्दा बाहिर गएर कार्यक्रम गर्न सकिन्छ ।

६. उचित सुरक्षाको प्रबन्ध र आवश्यक पुर्व अनुमती बेगर सहभागीहरू कसैको पनि जिउ ज्यानमा खतरा पुग्ने साहसिक खेलहरू खेलाउन ।

७. बाल समुह कोष निर्माण वा आय आर्जनका लागि बालश्रम तथा कुनै पनि ब्यापार, व्यवसायहरू।

परिच्छेद ५ : बाल समुहको सदस्यता सम्बन्धि ब्यबस्था

१८. सदस्यता वितरण र ब्यबस्थापन

१. बाल समुहले स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो सदस्यता वितरण गर्न सक्छ । बाल समुहको सदस्य हुन सोही विद्यालयको विद्यार्थी वा सोही समुदायमा बसोबास भएको बालबालिका नै हुनुपर्दछ ।
२. कुनै बालबालिकाले सदस्य बन्न चाहेकोमा सामान्यतया बाल समुहले सदस्य बनाउनुपर्दछ ।
३. कुनै पनि बालबालिकालाई सदस्य बन्नका लागि दबाव दिन पाइनेछैन ।
४. सदस्य नभएकै कारण बाल समुहले आयोजना गर्ने खुला र सार्वजनिक कार्यक्रममा कुनै बालबालिकालाई सहभागी हुन वञ्चित गराउन पाइनेछैन ।
५. सदस्यहरूको अभिलेख बाल समुहले आफ्नै रजिष्टरमा राख्न सक्नेछ । यसरी अभिलेख राख्दा निम्न कुराहरू उल्लेख हुनुपर्दछ : नाम थर, ठेगाना, उमेर, लिंग, (विद्यालयमा भए कक्षा), अविभावकको नाम, सम्पर्क फोन नम्बर, फोटो (उपलब्ध भएसम्म) ।
६. श्रोत साधन भएको अवस्थामा बाल समुहले सदस्यता पत्र पनि वितरण गर्न सक्नेछ ।

१९. प्रतिनिधित्व र सहभागीताको समान अवसरको ब्यबस्थापन

१. बाल समुहका सदस्यहरू माझ सबैले उपयुक्त अवसरहरू प्राप्त गरुन र आफ्नो ब्यक्तित्व विकास गर्ने समान अवसर प्राप्त गरुन भन्ने मान्यता बाल समुहको नेतृत्व गर्ने समुहले राख्नुपर्नेछ ।
२. समान अवसर प्रतिनिधित्वका लागि विषयगत समुहहरू बनाएर सोही अनुसार नियमित वा पालैपालो प्रतिनिधित्व र सहभागिताको अवसर दिन सकिनेछ ।
३. निरन्तर एकै ब्यक्ति हुनुपर्ने वा आयोजक संस्था वा निकायले तोकेको अवस्थामा बाहेक सकेसम्म पालैपालो सबैसदस्यहरूलाई सहभागिताको अवसर दिनुपर्नेछ ।
४. बाल समुहको प्रतिनिधित्व गर्ने ब्यक्तिले कुनै कार्यक्रममा जानु अघि आफ्नो समुहका सदस्य र सहजकर्तासँग आफुले के कस्ता सवाल उठाउने भनी छलफल र परामर्श गर्नुपर्नेछ ।
५. बाल समुहका सदस्य कुनै कार्यक्रम वा बैठकमा सहभागी भएपछि आफ्नो समुहका सदस्यहरू र सहजकर्ताको बैठक राखी आफु सहभागी भएका कार्यक्रमको बारेमा जानकारी दिनुपर्नेछ । र सकेसम्म एक पेजमा प्रतिवेदन लेखेर बाल समुहको फाइल वा माइन्टसँगै राख्नुपर्नेछ ।

२०. सदस्यहरूबिचको विवादको समाधान

सामान्यतया बाल समुहमा उत्पन्न हुने विवादहरूलाई निम्न ढंगले समाधान गर्न सकिनेछ :

१. बाल समुहको योजना निर्माण लगायतका छलफलमा सबैसदस्यहरूलाई स्वतन्त्र र छोटो रूपमा आफ्नो बिचार राख्न लगाउनुपर्दछ ।
२. बाल समुहको बैठक बस्ने छलफल गर्ने तथा नेतृत्व चुन्ने प्रकृयाका बारेमा आचारसंहिता निर्माण गर्नुपर्दछ । नमुना आचारसंहिता अनुसूची -६ मा दिइएको छ ।
३. बाल समुहका सदस्यहरू माझ कार्यक्रम आयोजना गर्ने सन्दर्भमा फरक प्रस्तावहरू प्राप्त भएमा ती कार्यक्रमहरूको अलग सुचि बनाउने र सदस्यहरूलाई आपसी छलफल गरी कार्यक्रमहरूको प्राथमिकता छनौट गर्न लगाउने । कार्यक्रमको छनौट गर्दा निम्न कुराहरूको आधारमा गर्ने :
  - क) बालबालिकाले रुचिकर मान्ने, सृजनात्मक, खेलकुद तथा बौद्धिक विकासका कार्यक्रमहरू पहिलो प्राथमिकतामा गर्ने ।
  - ख) बाल अधिकारको प्रचार प्रसार हुने, अविभावक, निर्णयकर्ताहरू तथा समुदायमाझ बालबालिकाको सरोकारहरू प्रस्तुत गरिने कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकतामा दिने ।
  - ग) बाल समुहले गर्न नहुने भनेका कार्यक्रमहरू छनौट नगर्ने ।
  - घ) बाल समुहलाई धेरै आर्थिक भार पर्ने तथा लामो समय लाग्ने कार्यक्रमहरू नगर्ने ।

ड) समुदाय र समुदायका अन्य संस्थाहरूसँग द्वन्द वा मनमुटाव हुन सक्ने कार्यक्रमहरू नगर्ने । धेरै दिन विद्यालय शिक्षालाई असरपर्ने वा नियमित कक्षा छाडी तयारी गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरू नगर्ने।

च) अन्य बाल समुह वा संस्थाले भर्खरै गरिसकेका समान किसीमका कार्यक्रमहरू भए त्यसलाई प्राथमिकतामा पछाडी राख्ने।

४. बाल समुहका सदस्यहरू माझ स्थानीय सरोकारका विषयमा फरक विचार वा धारणाहरू आएमा ती धारणाहरूलाई समावेश गरी साझा धारणा बनाउनुपर्दछ । यसका लागि निम्न कार्यहरू गर्न सकिनेछ

क) सबै सदस्यहरूले सम्बन्धित विषयमा पालैपालो आफ्नो विचारहरू छोटकरीमा राख्न दिनुपर्दछ । यसरी बिचार राख्दा अरुको बिचारलाई गलत भन्ने, होच्याउने वा सिधै नकार्न हुँदैन ।

ख) फरक फरक धारणाहरूलाई समेटेर कुनै सदस्यले एकै धारणा प्रस्ताव गर्न लगाउने । यदी नितान्त विपरित धारणाहरू आएमा बाल समुहको बैठकमा ती फरक धारणाहरूलाई र त्यसलाई समर्थन गर्ने सदस्य संख्या पनि लेख्ने । तर, बहुमत सदस्यहरूले ब्यक्त गरेको धारणा अनुसार बाल समुहले गतिविधि गर्नुपर्दछ ।

५. बाल समुहका सदस्यहरू माझ आर्थिक वा सँगठन ब्यबस्थापनका विषयमा विवाद भएमा:

क) बाल समुहका सदस्यहरू बिच नै विवादको विषयमा छलफल गरी आपसी सहमती सृजना गर्ने ।

ख) बाल समुहका सदस्यहरूले उठाएको विवादको विषय र उनीहरूले दिएका तर्क तथा प्रमाणहरूको सुचि बनाउने ।

ग) विद्यालयका प्रधानाध्यापक वा समुदायमा आधारीत बाल समुहको हकमा आवद्ध समितिका संयोजकले सम्बन्धि विवादको छानविन गरी निर्णय प्रदान गर्ने ।

६. बाल समुहभित्र आउने विवादको समाधान गर्ने बैठकमा वयस्क सहजकर्ता र आवद्ध समिति वा निकायका प्रमुखको अनिवार्य उपस्थिती हुनुपर्दछ ।

परिच्छेद ६ : बाल समुह र संजालको आर्थिक ब्यबस्थापन

२१. आर्थिक ब्यबस्थापन

१. बाल समुह र संजालको आर्थिक श्रोत निम्न हुन सक्नेछन् : मासिक शुल्क, तथा सहयोग, संस्थाहरूबाट प्राप्त हुने आर्थिक सहायता, विद्यालयबाट प्राप्त हुने आर्थिक सहायता, वडा ,नगरपालिकाबाट प्राप्त हुने आर्थिक सहायता, स्थानीय समुह, निजि क्षेत्रहरूबाट प्राप्त हुने सहायता ।

२. बाल समुहले आर्थिक सहायताको निमित्त सामान्य निवेदन दिएपुग्दछ । बाल समुहका लागि ५ हजार रुपियाँ भन्दा बढीको सहयोग दिनपरेमा नगद प्रदान नगरी सोझै जिन्स वा सेवा खरिद गरी सहयोग गर्नुपर्दछ ।

३. बाल समुहले आर्थिक फछ्छौट गर्दा उपलब्ध बिल भर्पाइ र आय ब्ययको हस्तलिखित विवरण बुझाएर गर्न सक्नेछन् ।

४. बाल समुहलाई सोझै परियोजना वा अभियान सञ्चालन गर्नका लागि समझौता गरी रकम प्रदान गर्न पाइनेछैन ।

५. बाल समुहले आफ्नै विद्यालय वा समुदायमा आर्थिक संकलन गर्नका लागि बालअधिकार संरक्षण र प्रबर्धनका निम्ती कार्यक्रमहरू आयोजना गर्न सक्नेछन् । जस्तै: देउसी भैलो, साँस्कृतिक कार्यक्रम, खेल प्रतियोगिता आदि ।

६. बाल समुहले संकलन गरेका रकम उनीहरूले आयोजना गर्ने बालमैत्री गतिविधिका निमित्त मात्र खर्च गर्नुपर्नेछ । यस्तो रकम छात्रवृत्तीका लागि, भौतिक पुर्वाधारहरूको निर्माण, मर्मत सम्भारका लागि वा पिडित सहायता, आपतकालिन सहायता बापत सहयोग उपलब्ध गराउन खर्च गर्न हुँदैन ।

७. बाल समुहको बार्षिक आयब्यय विवरण सामान्य ढाँचामा उल्लेख गरी राख्नुपर्नेछ । बाल समुहले ठुलो रकमको गतिविधि गर्न परेमा सहजकर्ताकोव आर्थिक ब्यबस्थापन र सहजीकरणमा सहयोग गर्नुपर्नेछ । यसरी ब्यबस्थापन गर्दा आर्थिक हिसाब किताब बाल समुहबाट अनुमोदन गराउनुपर्नेछ ।

परिच्छेद ७ : बाल समुह र अन्य निकायहरूको सम्बन्ध र सहकार्य

२२. वडा, नगरपालिका) सँगको सम्बन्ध र सहकार्य

१. सबै बाल समुह र संजालले आफ्नो नगरपालिकाको कार्यालयमा सुचिकरण तथा बार्षिक रुपमा नविकरण गर्नुपर्नेछ ।
२. मेलम्ची नगरपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको बाल समुहको विवरण अद्यावधिक गर्नेछ ।
३. मेलम्ची नगरपालिकाले आफ्नो बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा बाल समुहका गतिविधि, बाल समुह र सहजकर्ताको प्रशिक्षण तथा बाल समुह प्रतिनिधिको परामर्श कार्यक्रमहरू स्पष्ट रुपमा उल्लेख गर्नुपर्नेछ ।
४. बाल समुहले वडा तथा नगरपालिकासँग स्थानीय विकासमा बालबालिका सम्बन्धि योजना तथा कार्यक्रम, सुविधा र उपलब्धीहरूको बारेमा सुचना माग गर्ने, त्यस्ता जानकारीहरू प्रचार प्रसार गर्ने तथा कार्यक्रम र सुविधाहरूको अनुगमन गर्नसक्नेछ ।
५. बाल समुहले वडा तथा नगरपालिकासँग आफ्ना कार्यक्रमहरूका लागि आर्थिक सहायता तथा प्राविधिक र सामाग्री सहयोगको माग गर्न सक्नेछ ।
६. बाल समुहले हरेक वर्ष आफुले गरेका कार्यक्रमहरूको सुचि र विवरण तोकिएको ढाँचामा वडा तथा नगरपालिकामा उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

२३. बालबालिका सम्बन्धि स्थानीय समितिहरूसँगको सम्बन्ध र सहकार्य

१. वडा बालसंरक्षण समिति, नगर बालमैत्री शासन समिति, नगर मानव बेचबिखन नियन्त्रण समिति, नगर शिक्षा समिति र नगर विपद ब्यबस्थापन तथा जोखिम न्युनिकरण समिति, नगर स्वास्थ्य समिति र नगर खानेपानी तथा सरसफाइ समितिहरू बालबालिकासँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने समिति हुन्।
२. यी समितिहरूमा बाल समुह वा सञ्जालका प्रतिनिधिहरू सदस्य वा पर्यवेक्षकको रुपमा सहभागी गराइनुपर्दछ।
३. यी समितिहरूको बार्षिक कार्यक्रम तथा कार्ययोजनामा बाल परामर्श, बालबालिकाको क्षमता विकास, बाल समुहसँग साझेदारीमा गरिने गतिविधिहरू तय गरिनुपर्दछ ।
४. यी समितिहरूले बाल परामर्श तथा विभिन्न समयमा बाल समुह तथा बालबालिकाबाट प्राप्त हुन आएका गुनासा र सुझावहरूलाई नगरपालिकाको योजना प्रकृत्यामा पारवी गर्नुपर्दछ ।
५. यी समितिहरूले बालबालिकाले सम्प्रेषण गरेका तत्काल सम्बोधन गर्नुपर्ने समस्याहरूमा कारवाही गर्न सम्बन्धित निकायहरूमा झसमन्वय गर्ने कार्य गर्नुपर्दछ ।
६. यी समितिहरूले बाल समुहका गतिविधिहरूलाई प्रोत्साहित गर्न उत्कृष्ट बाल समुह पुरस्कार तथा सम्मानका कार्यक्रमहरू गर्न सक्छन्।

२४. विद्यालय ब्यबस्थापन समिति

१. विद्यालयमा रहेका बाल समुहहरू विद्यालय ब्यबस्थापन समितिसँग आवद्ध हुनुपर्दछ ।
२. विद्यालयको बार्षिक कार्यक्रम, बजेट तथा कार्ययोजनामा बालबालिकासँगको परामर्श, बाल समुहका गतिविधिलाई सहयोगका कार्यक्रमहरू उल्लेख गरिनुपर्दछ ।
३. विद्यालय ब्यबस्थापन समितिमा बाल समुहका प्रतिनिधिलाई पर्यवेक्षकको रुपमा सहभागी गराइनुपर्दछ र बैठकहरूमा बालबालिकाका सरोकारहरू प्रस्तुत गर्न लगाउनुपर्दछ ।
४. विद्यालय ब्यबस्थापन समितिको बैठकमा छलफल हुने संवेदनशिल र विवाद सृजना हुन सक्ने विषयहरू जस्तै : शिक्षक नियुक्ती र कारवाही, निर्माण ठेक्का पट्टा तथा अनियमितताका विवादहरूको छलफलमा बालबालिकालाई प्रत्यक्ष र निर्णायक सहभागी बनाइनु हुँदैन ।
५. विद्यालयमा रहने शिक्षकको व्यवहारिक सीप तथा शैलि, निर्माण गरिने भौतिक संरचनाका स्वरुप र गुणस्तरका विषयहरूमा भने बाल समुहका सदस्य र सकेसम्म धेरै बालबालिकाको सुझाव संकलन गरिनुपर्दछ ।

२५. अन्य संघ संस्था तथा सेवाप्रदायक निकायहरू

१. मेलम्ची नगरपालिकामा क्रियाशिल विभिन्न संघ संस्था तथा सेवा प्रदायक निकायहरूले बालबालिकामा प्रत्यक्ष प्रभावित हुने वा उनीहरू लक्षित कार्यक्रम, निर्णय तथा योजना प्रकृत्यामा बाल समुहका प्रतिनिधिहरूसँग परामर्श गर्नुपर्दछ ।

२. संस्था तथा सेवा प्रदायक निकायहरूले बालबालिकाको लागि निः शुल्क उपलब्ध सेवा सुविधा तथा कार्यक्रमहरूको बारेमा प्रचार प्रसार गर्न, सेवाका लागि सम्प्रेषण गर्न तथा सेवा, सुविधा तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिताको अनुगमन गर्न बाल समुहसँग सहकार्य गर्न सक्छन्।
३. सेवा प्रदायक निकायहरूले बाल समुहका सदस्य तथा बाल समुहसँग सहकार्य र परामर्श कार्यहरू गर्दा उनीहरूको नियमित शिक्षालाई नकारात्मक प्रभाव पार्न र सकेसम्म विद्यालय समयमा असर पार्नु हुँदैन।
४. सेवा प्रदायक निकायहरूले बाल समुहका सदस्यहरूलाई अनिवार्य सहभागीताको नियम लागु गर्न हुँदैन।
५. सेवा प्रदायक निकायहरूले बालबालिकालाई जोखिमपूर्ण हुने विवादित विषय, फौजदारी अपराधका उजुरी लगायतका विषयमा छलफल गर्न वा उनीहरूको राय वा निश्कर्ष माग्न र त्यस्ता क्षेत्रमा काममा लगाउन हुँदैन। तर न्यायीक प्रकृत्यामा प्रभावित बालबालिकासँग गरिने परामर्श भने गर्न सकिन्छ।
६. सेवा प्रदायक निकायहरूले बालबालिका सहभागी भएर गरिएका सामुदायिक कार्यबापत भत्ता वा ज्याला प्रदान गर्ने कार्य गर्न हुँदैन।

२६. योजना तर्जुमामा बाल समुह प्रतिनिधित्वको ब्यबस्था

१. वडा तथा नगरपालिकाबाट हुने योजना निर्माण चक्रमा बाल समुहको प्रतिनिधित्व र सहभागीता अनिवार्य हुनेछ।
२. बस्ती तथा वडा स्तरमा हुने योजना छलफलमा सहभागी हुन बाल समुहका सदस्य वा प्रतिनिधिहरूलाई निमन्त्रणा गरिनेछ। भेलामा उनीहरूको सरोकार राख्न निश्चित समय प्रदान गरिनेछ।
३. वडा स्तर, र नगरपालिका स्तरमा तोकिएको प्रकृत्यामा बाल भेलाको आयोजना गरी स्थानीय योजना निर्माणका लागि बालबालिकाको परामर्श गरिनुपर्नेछ।
४. योजना निर्माण तथा बजेट विनियोजनमा बाल समुहलाई बालबालिकाको निम्ति छुट्याइएको कार्यक्रम तथा बजेटबारे छुट्टै सार्वजनिक सुचना जारी गरिनुपर्नेछ। यस्तो जानकारी सरल भाषामा उपलब्ध हुनुपर्नेछ।

परिच्छेद ८: बाल समुहको सम्मिलन एकिकरण र विघटन सम्बन्धि ब्यबस्था

२७. बाल समुहको सम्मिलन

१. दुइ वा दुइ भन्दा बढी एकै भौगोलिक क्षेत्र वा एकै विद्यालय भित्रका बाल समुहहरू सम्मिलन हुन सक्दछन्।
२. फरक भौगोलिक क्षेत्र वा फरक विद्यालयका बाल समुहहरू सम्मिलन हुन सक्दैनन्।
३. सम्मिलनमा जानका लागि चाहने बाल समुहले समुहको सहजकर्ताको उपस्थितीमा सदस्यहरूको भेलाले सम्मिलनमा जाने निर्णय गर्नुपर्नेछ।
४. सम्मिलन गर्न चाहने सबै बाल समुहका सहजकर्ता समेतको उपस्थितीमा सदस्यहरूको भेला आयोजना गरि माथी नियम ७ मा उल्लेख भए अनुसार नयाँ कार्य समिति चयन गर्नुपर्नेछ।
५. सम्मिलन पश्चात नयाँ कार्यसमिति गठन भएको एक महिनाभित्र सम्बन्धित विद्यालय, वडा वा नगरपालिकामा सम्मिलनको जानकारी दिइनुपर्दछ।
६. यसरी सम्मिलन पछि सम्मिलन भएका बाल समुहको सुचिकरण खारेज हुनेछ र नयाँ बाल समुह सुचिकृत हुनेछ।

२८. बाल समुहको विघटन

बाल समुह निम्न अवस्थामा विघटन भएको मानिनेछ :

१. बाल समुह निरन्तर २ बर्ष सम्म अद्यावधिक नभएमा। अद्यावधिक नभएका बाल समुहलाई विघटन गर्नुअघि ३ महिनाको समय राखी अद्यावधिक गर्नका लागि सुचित गरिनेछ।
२. बाल समुहका बहुमत सदस्यहरूले बाल समुह बिघटन गर्ने निर्णय गरेमा।
३. विद्यालयले उपयुक्त कारण दर्शाई विद्यालयमा आधारित बाल समुह बिघटन गर्न सिफारिस गरेमा।
४. बिघटन भएका बाल समुह नगरपालिकाको सुचिकरणबाट स्वत खारेज हुनेछ।
५. बिघटन भएका बाल समुहका सम्पत्ती तथा दस्तावेजहरू सम्बन्धित विद्यालय वा नगरपालिकाले जिम्मामा लिनेछ र अर्को बाल समुह गठन प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्न सकिनेछ।

परिच्छेद ९: विविध

२९. बाल समुहभित्र दलगत राजनितिक प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्ने

१. बाल समुहका सदस्यहरु तथा वयस्क सहजकर्ता कुनै पनि राजनितिक दल वा दलका भातृ सँगठनको नेतृत्वमा नरहेको ब्यक्ति हुनुपर्दछ ।
  २. बाल समुहले विभिन्न राजनितिक दलहरूसँग बाल अधिकार प्रवर्धन र संरक्षणका विषयमा खुला अन्तरक्रिया तथा छलफल आयोजना गर्न सक्छन्।
  ३. बाल समुहले कुनै एक राजनितिक दल वा समुहसँग मात्र संयुक्त कार्यक्रमहरु आयोजना गर्न हुँदैन ।
  ४. बाल समुहले सार्वजनिक पदमा निर्वाचित वा नियुक्त राजनितिक ब्यक्ती बाहेक अन्य राजनितिक दलका प्रतिनिधि वा ब्यक्तिलाई कार्यक्रममा प्रमुख अतिथि, अतिथि वा श्रोत ब्यक्ती बनाउन हुँदैन ।
  ५. बाल समुहले कुनै एक राजनितिक दलको मात्र पक्ष वा विपक्षमा हुने गरी कार्यक्रम तथा गतिविधिहरु सन्चालन गर्न हुँदैन ।
  ६. बाल समुहले राजनितिक दल वा भातृ सँगठनका बारेमा विशेष जानकारी दिन वा उसको सदस्य बन्न प्रेरित गर्न कार्यक्रम तथा गतिविधिहरु गर्न हुँदैन ।
३०. **बाल समुह र संजालभित्र सदभाव, सद्ब्यबहार र सुरक्षीत अभ्यास प्रवर्धन गर्ने**
१. बाल समुहले आफ्नो सँगठन निर्माण, ब्यबस्थापन तथा कार्य प्रकृत्याका सम्बन्धमा आचारसंहिता निर्माण गर्नुपर्दछ ।
  २. बाल समुह तथा यसका सदस्यहरुले सामाजिक कुरीती, भेदभावको अभ्यास र गलत प्रचलनहरुका पक्षमा नबोल्न र त्यस्ता अभ्यासहरु नगर्न सदस्यहरुलाई प्रशिक्षित गरिनुपर्दछ।
  ३. बाल समुहका सदस्यहरुलाई सबै धर्म, जाती र समुदायबिच सम्मान गर्न, उनीहरुको असल संस्कृती र अभ्यासहरुका बारेमा बुझ्न विभिन्न समयमा विविध साँस्कृतिक कार्यक्रमहरु आयोजना गर्न सकिन्छ ।
  ४. बाल समुहको नेतृत्वमा समुदाय वा विद्यालयमा रहेका विभिन्न समुदायको प्रतिनिधित्व हुन सक्ने ब्यबस्था गरिनुपर्दछ ।
  ५. बाल समुहको बैठकमा छलफलको प्रस्ताव नै बनाएर नियमित रुपमा सदस्यहरुले पालैपालो आफ्नो धर्म, संस्कृतीका बारेमा र असल कुराहरुका बारेमा प्रस्तुती र छलफल गर्ने नियम बनाउन पनि सकिन्छ ।
३१. **बाल समुहका गतिविधिबारे साझा सुनुवाइको ब्यबस्था गर्ने**
१. कुनै पनि बाल समुह गठन गरिनु अघि उक्त समुदाय तथा विद्यालयमा बाल समुहको आवश्यकता, अवसर र सम्भावनाकोबारे अविभावक अनुशिक्षण आयोजना गरिनुपर्दछ ।
  २. बाल समुहले आयोजना गर्ने सबै गतिविधिहरुलाई बालबालिका तथा समुदायले रुचिकर नमान्न पनि सक्छन्। त्यसैले बाल समुहको गतिविधिहरुको बारेमा गुनासो र प्रतिक्रिया दिने ब्यबस्था गरिनुपर्दछ । आएका सुझावहरुलाई सहजकर्ता र बाल समुहका प्रतिनिधिहरुबसी उक्त सुझावका आधारमा बाल समुहका गतिविधिहरुमा सुधार गरिनुपर्दछ ।
  ३. सुझाव वा गुनासाको मात्रै आधारमा बाल समुह विघटन गर्ने वा बाल समुहका गतिविधिहरुलाई निषेध गर्ने वा रोक्ने कार्य गर्न हुँदैन ।
  ४. विद्यालयमा आधारित बाल समुहका गतिविधिहरुका बारेमा समुदाय तथा अविभावकहरुले विद्यालय ब्यबस्थापन समितिका अध्यक्ष वा प्रधानाध्यापकलाई प्रत्यक्ष भेटेर पनि सुझाव दिन सक्दछन्।

अनुसुचीहरू

अनुसुची १ : बाल समुहको विधान/ढाँचा

क) बाल समुहको परिचय

नाम :

ठेगाना:

सुचिकरण नम्बर:

ख) बालसमुहको उद्देश्य र विषयहरू

- १.
- २.
- ३.
- ४.

ग) बाल समुहको सँगठन

१. सदस्य बन्ने तरिका
२. नेतृत्व चुन्ने तरिका
३. विघटन हुने
४. सदस्य बन्न नपाउने ब्यक्तिहरू
५. नेतृत्वमा चुनिन नपाउने ब्यक्तिहरू

घ) बाल समुहका सदस्यले पालन गर्नुपर्ने नियमहरू

१. सदस्य भइसकेपछी पालन गर्ने नियमहरू
२. नेतृत्वमा निर्वाचित भए पछी पालन गर्ने नियमहरू
३. बैठकमा पालन गर्ने नियमहरू
४. अन्य बाल समुहका सदस्य, बालबालिका तथा निकायसँग ब्यबहार गर्ने नियमहरू

ङ) बाल समुहको आर्थिक श्रोत

१. सदस्यता शुल्क
२. नविकरण शुल्क
३. अन्य सहायता र श्रोतहरू
४. पैसा जम्मा गरी राख्ने ठाउँ
५. आम्दानी र खर्च विवरण कसले राख्ने

च) अन्य विषयहरू

अनुसुची २: बाल समुहका लागि आवश्यक आधारभुत सामाग्रीहरू

१. बाल समुहको सामाग्री राख्नका लागि बाक्सा वा दराज
२. माइन्सुट कपी
३. कार्यक्रम विवरण लेख्ने कपी
४. बाल समुहको नियम
५. बाल समुहका अध्ययन सामाग्रीहरू
६. बाल समुहको आम्दानी र खर्च लेख्ने लेखा कापी
७. कलम
८. आवश्यकता अनुसार खेल, शैक्षिक तथा मनोरन्जनमुलक सामाग्रीहरू

अनुसुची ३ : बाल समुह कार्ययोजना फारम

बाल समुहको नाम:

बाल समुहको ठेगाना:

वयस्क सहजकर्ताको नाम र सम्पर्क नं.:

सम्पर्क ब्यक्तिको नाम र सम्पर्क फोन :

सुचिकरण नं. :.....

कार्यक्रमको नाम	विषय	कहाँ गर्ने	कहिले गर्ने	श्रोत ब्यबस्था	प्रमुख जिम्मेवार सदस्यहरु

अनुसुची ४ : बाल समुह कार्यप्रगती विवरण फारम

बाल समुहको नाम :

बाल समुहको ठेगाना: वयस्क सहजकर्ताको नाम र

सम्पर्क नं.:

सम्पर्क ब्यक्तिको नाम र सम्पर्क फोन :

सुचिकरण नं. :.....

सम्पन्न कार्यक्रमको नाम	विषय	कार्यक्रम भएको स्थान	मिति	खर्च भएको रकम र श्रोत	सहभागी संख्या

अनुसुची ५ : बाल समुह बैठक माइन्टको नमुना

बाल समुहको नाम : ..... बैठक संख्या:

बैठक मिति :

बैठक स्थान:

वयस्क सहजकर्ताको नाम :

आज मिति .....मा ..... बाल समुहको बैठक समुहका .....को अध्यक्षतामा बस्यो । बैठकमा उपस्थित सदस्यहरुमाझ तल उल्लेखित प्रस्तावहरु निर्णयार्थ पेश गरियो ।

उपस्थिती वयस्क सहजकर्ता :

आमन्त्रित (कोही भए)

बाल समुहका सदस्य तथा पदाधिकारीहरु

प्रस्तावहरु

क)

ख)

ग)

निर्णयिहरु

क)

ख)

ग)

अनुसुचि ६ बालक्लवका पदाधिकारीहरुका लागि नमुना आचारसंहिता

१. कुनै पनि प्रकारको मद्यपान, धुम्रपान तथा सूतिजन्य पदार्थको सेवन नगर्ने ।
२. आफुलाई सधै अध्ययनशिल राख्दै हरेक क्रियाकलापहरुलाई फरक किसिमले गर्न चाहाने १८ वर्षको उमेर भन्दा कम उमेरमा वैबाहिक सम्बन्ध कायम नगर्ने एवं अरुलाई पनि बालविवाह गर्न प्रोत्साहित नगर्ने ।
३. विद्यालयमा नियमितरूपमा जानेछन् र विद्यालयमा पढाई तथा अतिरिक्त क्रियाकलापहरुमा सक्रिय सहभागिता जनाउने ।
४. टुहुरा, अपांग, असहाय आफ्ना साथीहरुलाई विशेष सहयोग गर्ने र उनीहरुसँगको बालमैत्री व्यवहारलाई बढावा दिने ।
५. विद्यालय हातामा धुम्रपान, मद्यपान, सूतिजन्य पदार्थ तथा मादक पदार्थ सेवन नगर्ने तथा विद्यालयको पढाईमा बाधा नपुर्याउन अभिभावकहरुलाई सहजीकरण गर्ने ।
६. विद्यालय तथा घरमा अनुशासित भएर आफुलाई प्रदर्शन गर्ने र फजुल समयलाई सृजनात्मक रूपमा प्रयोग गर्ने ।
७. वडा र नगरपालिकाका बैठक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति र हरेस्तरका हरेक निर्णय प्रक्रियामा पालैपालो गरेर सहभागिता जनाउँने र बालबालिकाहरुका समस्याहरु खुलारूपमा प्रस्तुतगर्ने ।
८. बालअधिकार सम्बन्धी अभियानमुखि क्रियाकलापहरु संचालन गर्दा विभिन्न सहयोगी साझेदार निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
९. मोबाईल एवं विद्युतिय उपकरणहरुको दुरुपयोग नगर्ने, सकभर विद्यालयमा मोबाईलको प्रयोग नगर्ने ।
१०. आफ्नो अधिकारको माग गर्दा अरुको अधिकारको पनि ख्याल गर्ने ।
११. आफ्नो साथीहरुलाई जातिय वा लैगिक हिसावले भेदभाव नगर्ने ,
१२. आफु भन्दा सानो उमेरका भाई बहिनीहरुलाई माया गर्ने र उनीहरुलाई नहेप्ने ,